

Václav Jurečka
a kolektiv

Makroekonomie

3., aktualizované a rozšířené vydání

- Makroekonomické indikátory
- Makroekonomická rovnováha a nerovnováha
- Peníze a banky
- Inflace a deflace
- Nezaměstnanost
- Ekonomický růst a cyklus
- Monetární a fiskální politika
- Mezinárodní obchod, platební bilance, měnové kurzy

Václav Jurečka
a kolektiv

Makroekonomie

3., aktualizované a rozšířené vydání

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Prof. Ing. Václav Jurečka, CSc., a kolektiv

Makroekonomie

3., aktualizované a rozšířené vydání

Kniha je monografie

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

www.grada.cz

jako svou 6485. publikaci

Autorský kolektiv:

Prof. Ing. Václav Jurečka, CSc. (vedoucí autorského kolektivu) – kapitoly 1, 2, 6, 7, 10, 11, 17 (kromě 17.2)

Ing. Karel Hlaváček, Ph.D. – kapitoly 15, 16

Ing. Ivana Jánošíková, Ph.D. – kapitoly 8, 14

Dr. Ing. Eva Kolcunová – kapitola 9

Prof. Ing. Martin Macháček, Ph.D. – kapitoly 12, 13

Ing. Irena Paličková, Ph.D. – kapitola 17.2

Ing. Lenka Spáčilová, Ph.D. – kapitola 4

Ing. Tomáš Wroblowský, Ph.D. – kapitola 3, 5

Odborní recenzenti:

Prof. Ing. Milan Žák, CSc.

Doc. Ing. Stanislav Šaroch, Ph.D.

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství Grada Publishing, a.s.

Odpovědná redaktorka Alena Tůmová

Sazba Milan Vokál

Návrh a zpracování obálky Ondřej Mikulecký

Počet stran 368

Třetí vydání, Praha 2017

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s

© Grada Publishing, a.s., 2017

Cover Photo © Depositphotos/chrisroll

ISBN 978-80-271-9266-3 (ePub)

ISBN 978-80-271-9265-6 (pdf)

ISBN 978-80-271-0251-8 (print)

Obsah

Úvodní slovo recenzentů	11
O autorech	12
Předmluva	15
1. Proč studovat makroekonomii	17
1.1 K čemu je makroekonomie	18
1.2 Neoklasická a keynesovská makroekonomie – rozpor, který vás bude provázet	20
1.2.1 Neoklasická ekonomie	20
1.2.2 Keynesovská ekonomie	21
1.2.3 Další vývoj kontroverze mezi neoklasickou a keynesovskou teorií	21
1.3 Makroekonomie a hospodářská krize	22
 Část A Produkt ekonomiky – jeho měření a determinace	
2. Produkt ekonomiky a jeho měření	26
2.1 Makroekonomické agregáty	26
2.2 Nominální a reálný produkt	28
2.3 Metody výpočtu hrubého domácího produktu	30
2.3.1 Výdajová metoda	30
2.3.2 Důchodová (příjmová) metoda	33
2.3.3 Produkční (výrobní) metoda	34
2.4 Rozdíl mezi „domácím“ a „národním“ produktem	35
2.5 Některá omezení při výpočtu makroekonomických agregátů	36
2.6 Alternativní indikátory	40
2.7 Ekonomická úroveň země	41
2.8 Osobní a disponibilní důchod domácností	41
2.8.1 Osobní důchod	42
2.8.2 Disponibilní důchod	42
3. Výdajový model s multiplikátorem	44
3.1 Spotřební výdaje domácností	46
3.2 Investiční výdaje soukromých firem	49
3.3 Rovnováha agregátních výdajů a reálného důchodu (dvousektorový model)	50
3.3.1 Změny agregátních výdajů a výdajový multiplikátor	52
3.3.2 Paradox spořivosti	54
3.4 Vliv státních zásahů fiskální povahy a rozvinutý multiplikátor (třísektorový model)	55
3.4.1 Multiplikátor vyrovnaného rozpočtu	57
3.5 Vliv zahraničního obchodu na makroekonomickou rovnováhu (čtyřsektorový model)	57

4. AS-AD model	61
4.1 Agregátní poptávka	61
4.1.1 Proč je poptávková křivka klesající	62
4.1.2 Faktory ovlivňující agregátní poptávku	64
4.2 Agregátní nabídka	68
4.2.1 Krátkodobá agregátní nabídka	68
4.2.2 Dlouhodobá agregátní nabídka	69
4.2.3 Faktory ovlivňující agregátní nabídku	71
4.2.4 Třístupňová křivka agregátní nabídky	74
4.3 Makroekonomická rovnováha	76
4.4 Změny makroekonomické rovnováhy	78
4.4.1 Změna agregátní poptávky	78
4.4.2 Změna agregátní nabídky	79
4.4.3 Neoklasické a keynesovské dosahování makroekonomické rovnováhy	80
5. Model IS-LM	83
5.1 Předpoklady a struktura modelu IS-LM	84
5.2 Trh statků a křivka IS	84
5.2.1 Odvození křivky IS	85
5.2.2 Sklon a posuny IS křivky	87
5.3 Trhy aktiv a křivka LM	88
5.3.1 Odvození křivky LM	89
5.3.2 Sklon a poloha LM křivky	90
5.4 Celková rovnováha – rovnováha na trzích statků a peněz	91
5.5 Účinky monetární politiky v modelu IS-LM	92
5.6 Fiskální politika v IS-LM modelu a vytěšňovací efekt	93

Část B Peníze v tržní ekonomice

6. Peníze a trh peněz	98
6.1 Peněžní a reálná ekonomika	98
6.2 Peněžní agregáty	99
6.3 Kvantitativní teorie peněz	101
6.3.1 Rovnice směny	101
6.3.2 Trh peněz	103
6.4 Poptávka po penězích	104
6.4.1 Transakční poptávka po penězích	105
6.4.2 Spekulační poptávka po penězích	106
6.5 Nabídka peněz	109
6.5.1 Obchodní banky	109
6.5.2 Jak vznikly banky	110
6.5.3 Jak vznikly banky s částečnými rezervami	111
6.5.4 Makroekonomické a mikroekonomické příčiny regulace bank	112
6.5.5 Centrální banka a její funkce	115
6.5.6 Jak banky tvoří peníze – peněžní multiplikátor	116
6.5.7 Kdo a co určuje nabídku peněz	120
6.6 Rovnováha na peněžním trhu a rovnovážná úroková míra	124
6.7 Vztah trhu peněz k trhu zapůjčitelných fondů	125

Část C Dvě „makroekonomická zla“: inflace a nezaměstnanost

7. Inflace	128
7.1 Měření inflace	129
7.1.1 Měření cenové hladiny a cenové indexy	129
7.1.2 Míra inflace	132
7.1.3 Skrytá inflace	134
7.1.4 Potlačená inflace	134
7.2 Obecná příčina inflace	134
7.3 Typologie inflace	135
7.3.1 Plíživá a pádivá inflace. Hyperinflace	135
7.3.2 Poptávková inflace	137
7.3.3 Nákladová inflace	139
7.3.4 Očekávaná, anticipovaná a neanticipovaná inflace	142
7.4 Inflace a úroková míra	143
7.5 Setrvačná inflace	143
7.6 Jádrová inflace	144
7.7 Důsledky inflace	145
7.8 Cílování inflace a náklady dezinflace	148
7.9 Deflace jako problém	150
7.9.1 Deflace a dluhy	152
8. Nezaměstnanost	154
8.1 Měření nezaměstnanosti	154
8.1.1 Míra nezaměstnanosti	154
8.1.2 Podíl nezaměstnaných osob	156
8.1.3 Míra ekonomické aktivity	157
8.1.4 Struktura nezaměstnanosti	157
8.1.5 Počet uchazečů na jedno volné místo – Beveridgeova křivka	158
8.2 Typy nezaměstnanosti	159
8.3 Přirozená míra nezaměstnanosti	162
8.3.1 Faktory ovlivňující přirozenou míru nezaměstnanosti	162
8.4 Mikroekonomické souvislosti nezaměstnanosti	163
8.4.1 Minimální mzda	164
8.4.2 Odbory a kolektivní vyjednávání	165
8.5 Důsledky nezaměstnanosti	165
8.6 Cesty snižování nezaměstnanosti	168
9. Vztah inflace a nezaměstnanosti. Phillipsova křivka	170
9.1 Původní Phillipsova křivka	170
9.2 První modifikace Phillipsovy křivky	172
9.3 Další modifikace Phillipsovy křivky	173
9.4 Nové ekonomické jevy a Phillipsova křivka	174
9.4.1 Vliv ropných šoků na ekonomiku	175
9.5 Phillipsova křivka s přirozenou mírou nezaměstnanosti	176
9.6 Teorie adaptivních a racionálních očekávání a Phillipsova křivka	177
9.6.1 Lucasova verze Phillipsovy křivky	180

Část D Centrální banka a vláda v ekonomice

10. Monetární (peněžní) politika	184
10.1 Nástroje monetární politiky	185
10.1.1 Operace na volném trhu a měnověpolitické sazby	186
10.1.2 Změny míry povinných minimálních rezerv	188
10.2 Keynesovský pohled na úlohu a možnosti monetární politiky	189
10.2.1 Pravděpodobný vliv změn úrokové míry na výdaje	190
10.2.2 Úroková míra a uzavírání deflační a inflační mezery v ekonomice	191
10.3 Monetaristický pohled na úlohu a možnosti monetární politiky	193
10.3.1 Monetaristické pravidlo hospodářské politiky	194
10.3.2 Problém neutrality a ne-neutrality peněz	195
10.4 Ekonomický pragmatismus	197
10.5 Některá omezení monetární politiky	198
10.5.1 Zpoždění účinků monetární politiky	199
10.5.2 Dilema centrální banky	200
10.5.3 Past likvidity	201
10.6 Eurozóna a Evropská centrální banka	201
10.7 Světová finanční krize	202
10.8 Snahy o stabilizaci	203
10.9 Experiment s negativní úrokovou mírou	205
11. Fiskální (rozpočtová) politika	209
11.1 Funkce, cíle a nástroje fiskální politiky	210
11.1.1 Nástroje fiskální politiky	211
11.2 Státní rozpočet	212
11.2.1 Příjmy státního rozpočtu	214
11.2.2 Výdaje ze státního rozpočtu	217
11.3 Poptávkově zaměřená fiskální politika – stabilizační fiskální politika	218
11.3.1 Vliv změn ve výši vládních výdajů	218
11.3.2 Vliv změn v míře zdanění	220
11.3.3 Kombinace výdajové a daňové politiky	221
11.3.4 Účinnost stabilizační fiskální politiky a sklon křivky agregátní nabídky	222
11.4 Nabídkově zaměřená fiskální politika – ekonomie strany nabídky	224
11.4.1 Lafferova křivka	226
11.4.2 Dodatek: průměrná a marginální míra zdanění	227
11.5 Vyrovnaný a nevyrovnaný státní rozpočet	228
11.5.1 Cyklický a strukturální deficit státního rozpočtu	229
11.5.2 Financování deficitu státního rozpočtu	230
11.5.3 Financování deficitu státního rozpočtu a vytěšňovací efekt	232
11.5.4 Státní a veřejný dluh	234
11.5.5 Dluhová krize a snahy o finanční konsolidaci	236
11.6 Některá omezení fiskální politiky	237
11.6.1 Pružnost versus stabilita fiskálních nástrojů	237
11.6.2 „Stop and go“ politika a časová zpoždění	238
11.6.3 Vytěšňovací efekt vládních výdajů	240
11.6.4 Omezená autonomie národní daňové politiky	241

Část E Ekonomický růst a ekonomický cyklus

12. Ekonomický růst	244
12.1 Zdroje a typy ekonomického růstu	245
12.2 Měření ekonomického růstu	247
12.3 Teorie ekonomického růstu	248
12.3.1 Neoklasická teorie růstu	249
12.3.2 Role technologického pokroku	250
12.3.3 Problém exogenního pojetí technologického pokroku	252
12.3.4 Nová teorie růstu a koncepce lidského kapitálu	252
12.3.5 Technologický pokrok jako veřejný statek a role vlády	253
12.3.6 Sociálně-ekonomické přístupy k růstu	254
12.4 Role mezinárodní směny v procesu ekonomického růstu	255
12.5 Institucionální hranice produkčních možností	256
12.6 Ekonomický růst a blahobyt společnosti	256
12.6.1 Alternativní měřítka blahobytu	256
12.6.2 Ekonomický růst a důchodová nerovnost	257
12.6.3 Trvale udržitelný rozvoj	257
13. Ekonomický cyklus	261
13.1 Anatomie ekonomického cyklu	262
13.1.1 Fáze cyklu	262
13.2 Cyklické chování ekonomických veličin	265
13.3 Zdroje a typy ekonomického cyklu	267
13.4 Poptávkové a nabídkové změny	268
13.5 Endogenní mechanismus versus exogenní šoky	270
13.6 Model ekonomického cyklu s multiplikátorem a akcelerátorem	271
13.6.1 Investiční multiplikátor	272
13.6.2 Akcelerátor investic	272
13.6.3 Součinnost investičního multiplikátoru a akcelátoru investic	275
13.7 Monetaristický model ekonomického cyklu	276
13.7.1 Nová kvantitativní teorie peněz a role adaptivních očekávání	277
13.7.2 Asymetrické informace na trhu práce ve Friedmanově modelu	278
13.7.3 Měnová politika v monetaristické koncepci cyklických výkyvů	279
13.8 „Nabídkové“ teorie ekonomického cyklu	279
13.8.1 Koncepce „přírodního“ cyklu Williama S. Jevonse	280
13.8.2 „Inovační model“ ekonomického cyklu Josepha A. Schumpetera	281
13.9 Politicko-ekonomický cyklus	282
13.10 Finanční krize a recese	283
13.11 Ekonomický cyklus, Okunův zákon a role hospodářské politiky	284

Část F Vnější vazby otevřené ekonomiky

14. Mezinárodní obchod	290
14.1 Příčiny existence mezinárodního obchodu	290
14.2 Teorie absolutních výhod	291
14.3 Teorie komparativních výhod	292
14.3.1 Grafická analýza komparativních výhod v mezinárodním obchodě	295

14.4	Obchodní protekcionismus a jeho důsledky	299
14.4.1	Překážky volného mezinárodního obchodu	299
14.4.2	Ekonomická neefektivnost jako důsledek zavedení cla	301
14.4.3	Sociálně-politické dopady volného obchodu	303
14.5	Úsilí o volný obchod	304
15.	Měnový kurz	307
15.1	Měnové trhy	307
15.2	Měnové kurzy	308
15.2.1	Nominální a reálný kurz	309
15.2.2	Determinace měnového kurzu	313
15.2.3	Co způsobují změny měnových kurzů	314
15.2.4	Faktory působící na změnu rovnovážného kurzu	315
15.3	Režimy měnových kurzů	321
15.3.1	Výhody a nevýhody jednotlivých měnových režimů	322
15.3.2	Režimy měnových kurzů v současnosti	323
15.3.3	Ideální měnový režim a „nedosažitelná trojice“	325
15.4	Česká koruna na měnových trzích	326
15.5	Budoucnost české měny a vývoj evropské měnové integrace	327
15.5.1	Kdy přistoupit k euru	330
15.5.2	Dopady vstupu ČR do eurozóny	331
16.	Platební bilance	333
16.1	Dílčí salda platební bilance	336
16.2	Kumulativní salda platební bilance	339
16.3	Investiční pozice a zahraniční zadluženost	340
16.4	Vývoj platební bilance České republiky	342
Část G Makroekonomická úloha státu a jeho hlavní cíle		
17.	Stát a ekonomika	348
17.1	Stát v makroekonomice	349
17.2	Makroekonomické cíle hospodářské politiky a jejich konfliktnost	352
17.2.1	Magický čtyřúhelník	353
17.2.2	Index mizerie	356
17.3	Národní stát a ekonomická globalizace	356
Summary		358
Použitá literatura		359
Rejstřík		362

Úvodní slovo recenzentů

Autorský kolektiv vedený zkušeným pedagogem, profesorem Václavem Jurečkou, předkládá studentům a případným dalším zájemcům ekonomického vzdělávání osobitý pohled na zpracovávanou materii – knihu na jedné straně vyhovující přijímaným standardům výuky makroekonomie, knihu logicky strukturovanou, čtivou a vnitřně konzistentní, na druhé straně skutečnou učebnici, která má svůj řád. Kniha se takřka úzkostlivě snaží v každé kapitole říct či diskutovat to, co je potřebné a důležité k pochopení obecných ekonomických souvislostí a předkládá znalosti, bez kterých se neobejdou nejen studenti ekonomie, ale i národohospodáři na všech stupních státní a veřejné správy.

Předložený text splňuje, či spíše překračuje požadavky a standardy na učebnice tohoto typu. Nelze mu než popřát, aby se stal základní učebnicí makroekonomie nejen na Ekonomické fakultě VŠB – TU Ostrava, ale aby ho akceptovaly i jiné vysoké školy, neboť si to svou kvalitou, přístupem a rozsahem předkládaných znalostí bezesporu zaslouží. Autorům nezbývá než poděkovat za více než dobře odbavenou profesionální odbornou práci.

*prof. Ing. Milan Žák, CSc.
rektor*

Vysoká škola ekonomie a managementu

Soudobá ekonomie se rozbíhá do mnoha velmi specializovaných disciplín. Je proto vždy velkým uměním a odvahou předložit konzistentní text pro studenty základního kurzu makroekonomie, jak se o to autoři pokoušejí. Nově vycházející publikace autorů z Ekonomické fakulty VŠB – TU Ostrava je bezesporu jedním z dosud nejlepších takových textů, které je domácí trh schopen nabídnout.

Autoři jsou jak dlouholetými učiteli, tak osvědčenými autory, což prokázali již publikací řady jiných textů. Jednou ze základních otázek při psaní učebnice je jak strukturovat text, neboť se jedná o relativně mladou disciplínu, která se má pokusit uvést studenta do – ve skutečnosti velmi heterogenního – oboru. S touto otázkou se autoři vyrovnávají velmi dobře. Kapitoly jsou didakticky propracované, mají bohatou, ale přesto přehlednou vnitřní strukturu, jejich výklad je velmi čtivý, ale zároveň precizní. Závěrem nezbývá než konstatovat, že dílo je velmi zdařilé.

*doc. Ing. Stanislav Šaroch, Ph.D.
prorektor pro vědu, výzkum a rozvoj studijních programů
Škoda Auto, a. s., Vysoká škola*

O autorech

Prof. Ing. Václav Jurečka, CSc.

Studoval obor Politická ekonomie na Národohospodářské fakultě (dříve Fakultě politické ekonomie) Vysoké školy ekonomické v Praze (1967). Po čtrnáctiletém působení ve sféře vzdělávání dospělých (politická ekonomie, personalistika, andragogika) se stal docentem Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava (VŠB – TU Ostrava). Osmnáct let vedl katedru ekonomie na Ekonomické fakultě této univerzity. Dlouhodobě studoval ekonomické chování malých evropských zemí; v této oblasti obhájil kandidátskou a habilitační práci. V posledních letech se zaměřuje na úlohu institucionálních faktorů na ekonomický rozvoj. V roce 1993 byl jmenován profesorem ekonomie. Vyučoval základní kurz mikroekonomie a makroekonomie, institucionální ekonomii a dějiny české ekonomie. Dlouhodobě působil jako školitel doktorandů a byl členem několika vědeckých rad a oborových rad pro doktorská studia. V současné době je emeritním profesorem VŠB-TUO Ostrava a čestným členem Vědecké rady její Ekonomické fakulty.

Ing. Karel Hlaváček, Ph.D.

Je absolventem oboru Finance na Ekonomické fakultě VŠB – TU Ostrava (1998). V roce 2006 ukončil obhajobou disertační práce doktorské studium v oboru Finance na téže fakultě. Od roku 2001 působí jako odborný asistent na katedře ekonomie Ekonomické fakulty VŠB – TU Ostrava. Absolvoval několik studijních pobytů na evropských ekonomických školách a také v Austrálii a na Novém Zélandě. Vyučuje makroekonomii, mezinárodní finance a mezinárodní měnové teorie v kurzech pro české i zahraniční studenty. V oblasti výzkumu se zaměřuje zejména na oblast měnových kurzů, hodnocení zahraničních investic a analýzy mezinárodních finančních trhů a platebních bilancí.

Ing. Ivana Jánošíková, Ph.D.

Vystudovala Ekonomickou fakultu VŠB – TU Ostrava, obor Ekonomika průmyslu, v roce 1985. Po několikaleté praxi v podnikové sféře působí od roku 1992 jako odborná asistentka na katedře ekonomie Ekonomické fakulty VŠB – TU Ostrava. Přednáší v kurzech mikroekonomie a makroekonomie v bakalářském, navazujícím i doktorském stupni studia, včetně výuky těchto předmětů v angličtině. Pro zahraniční studenty rovněž vyučuje kurz protimonopolní regulace a ochrany hospodářské soutěže v EU. Dlouhodobě se specializuje na zkoumání vlivu přímých zahraničních

investic na ekonomiku ČR. V této oblasti obhájila v roce 2001 doktorskou disertační práci v oboru Ekonomie. Pobývala na studijních stážích na několika zahraničních vysokých školách ekonomického zaměření. V poslední době se zaměřila na zkoumání efektivnosti výdajů ve veřejném sektoru.

Dr. Ing. Eva Kolcunová

Absolvovala studium v oboru Politická ekonomie na Ekonomické fakultě Rostovské státní univerzity (1979). Doktorský titul získala v oboru Ekonomie (1998) na Ekonomické fakultě VŠB – TU Ostrava. Na počátku své akademické kariéry pracovala na katedře politické ekonomie a posléze na katedře ekonomie Ekonomické fakulty VŠB – TU Ostrava, kde vyučuje mikroekonomii a makroekonomii pro bakalářské a magisterské studium. Vede rovněž základní kurzy ekonomie pro technické obory na jiných fakultách VŠB – TU Ostrava a na jiných (vyšších odborných) školách v regionu. Absolvovala několik studijních pobytů ve frankofonních zemích. Od roku 2010 je předsedkyní regionální pobočky České společnosti ekonomické a členkou výkonného výboru a představenstva České společnosti ekonomické.

Prof. Ing. Martin Macháček, Ph.D.

Absolvoval studium v oboru Národohospodářství na Ekonomické fakultě VŠB – TU Ostrava (1996), na téže fakultě získal doktorský titul v oboru Ekonomie (2000) a posléze i ve stejném oboru profesuru (2016). V roce 2010 ukončil obhajobou disertační práce další doktorské studium v oboru Teorie a dějiny vědy a techniky na Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni. Od počátku své akademické kariéry působí na katedře ekonomie Ekonomické fakulty, kde přednáší makroekonomii pro magisterské i doktorské studium, filozofii a metodologii ekonomické vědy a rovněž fiskální teorii a politiku. Současně pedagogicky působí také na Filozofické fakultě Ostravské univerzity a Ekonomické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Je proděkanem fakulty, členem čtyř vědeckých rad a několika redakčních rad domácích i zahraničních ekonomických časopisů. Rovněž je členem představenstva CAMBAS – České asociace MBA škol a prezidentem České společnosti ekonomické.

Ing. Irena Paličková, Ph.D.

Absolvovala studium v oboru Národohospodářství na Ekonomické fakultě VŠB – TU Ostrava (1994) a na téže fakultě získala doktorský titul v oboru Ekonomie (2003). Od počátku své akademické kariéry působí na katedře ekonomie Ekonomické fakulty jako odborná asistentka, kde vyučuje kurzy mikroekonomie, makroekonomie a institucionální ekonomie. Na technických fakultách VŠB – TU Ostrava přednáší Základy tržní ekonomiky. V minulosti působila pedagogicky na Přírodovědecké fakultě a Zdravotněsociální fakultě Ostravské univerzity. Odborně je zaměřena na problematiku chování malých otevřených ekonomik evropského typu, zvláště ve vztahu k integračním procesům. V poslední době rozšířila okruh svého odborného zaměření o problematiku znalostní ekonomiky.

Ing. Lenka Spáčilová, Ph.D.

Je absolventkou Ekonomické fakulty Vysoké školy báňské v Ostravě (1985). S touto školou spojila i svou dosavadní pracovní kariéru a působí zde jako odborná asistentka na katedře ekonomie. Na stejné fakultě ukončila v roce 2000 doktorské studium v oboru Ekonomie. Její specializací jsou dějiny ekonomických teorií, mikroekonomie a manažerská ekonomie. Kromě výuky v navazujícím magisterském a doktorském studiu na Ekonomické fakultě rovněž přednáší na jiných fakultách VŠB – TU Ostrava a v kurzech MBA. Absolvovala několik studijních pobytů na John Moores University v Liverpoolu. Působila také jako lektor předmětu Ekonomie v Systému vzdělávání účetních organizovaném Institutem svazu účetních. V oblasti výzkumu se specializuje na problematiku inflace.

Ing. Tomáš Wroblowský, Ph.D.

Vystudoval Ekonomickou fakultu VŠB – TU Ostrava, obor Národní hospodářství. Tamtéž získal v roce 2005 doktorský titul v oboru Ekonomie. Od ukončení magisterského studia působí na katedře ekonomie, v letech 2009–2016 zastával funkci vedoucího katedry. Vyučuje makroekonomii a fiskální teorii a politiku v navazujícím magisterském a doktorském studiu, oba předměty vyučuje rovněž v anglickém jazyce pro zahraniční studenty. V rámci výzkumné činnosti se věnuje zejména problematice makroekonomických důsledků fiskální politiky a měření vědecké výkonnosti v akademické sféře. Absolvoval několik stáží a přednáškových pobytů v zahraničí – v evropských zemích a v Číně.

Předmluva

„Čím více budeme mít hospodářsky vzdělaných lidí, tím více bude u nás smyslu pro veřejnou a politickou odpovědnost a tím více bude zároveň čeleno úzkoprsé stranické demagogii politické. Ve znalosti základních pojmů národního hospodářství je nejlepší záruka výchovy občanů k demokracii a ke správné kritice veřejných věcí.“

Antonín Pimper (1939)

Učebnice, kterou jste právě otevřeli, je učební pomůckou pro studenty základního (vstupního) kurzu makroekonomie na vysokých školách ekonomického zaměření i pro další zájemce; má je uvést do makroekonomie, to znamená části ekonomické vědy, zkoumající jevy jako inflace, nezaměstnanost, úroková míra, produkt ekonomiky, deficit státního rozpočtu, platební bilance a daně. Jde o třetí vydání této učebnice, které je odpovědí na její přátelské přijetí ekonomickou veřejností.

Ve snaze o text co nejvíce přátelský vůči čtenáři se vyhýbáme přílišné formalizaci v podobě rovnic a vzorců, neboť zkušenost ukazuje, že taková podoba učebního textu čtenáře vstupující do světa ekonomie spíše odpuzuje než motivuje.

V zájmu o určitou mezinárodní standardizaci symbolů v ekonomické teorii používáme zkratky anglických termínů. Proč právě anglických? Angličtina se stala mezinárodním jazykem ekonomie... Možná, že se vám bude také někdy zdát, že příliš často používáme cizí slova, a to mnohdy i tam, kde by bylo možné najít odpovídající český výraz. Ujišťujeme vás, že tak nečiníme proto, abychom našemu textu dodávali odbornější charakter, než má, nýbrž proto, abyste si přivykali odborné mluvě ekonomů, která je značně internacionalizována, a abychom vám tak usnadnili studium zahraniční literatury.

Nové vydání Makroekonomie nám umožnilo aktualizovat statistické údaje a zahrnout do učebnice některá poučení z finanční a ekonomické krize. Tato závažná hospodářská porucha musí nutně podnítit některé nové pohledy na makroekonomické procesy a tím i rozvoj ekonomické teorie. Základní poznatkový fond ekonomie vytvářený mnoha generacemi ekonomických myslitelů však není aktuálními ději devalvován. Znehodnocena tak nebude ani vaše „investice“ do nákupu této učebnice.

Do učebního textu jsme také promítli nové prvky z ekonomické a zejména monetární politiky. Jde například o nová pravidla Evropské unie o spoluúčasti věřitelů bank na jejich případné sanaci, posun v zacílení snah České národní banky k finanční stabilitě a makroprudenční politice. Opomenout jsme samozřejmě nemohli problematiku záporné úrokové míry a projevující se deflační tendence a nové jevy na mezinárodních měnových trzích. Aktualizovali jsme výklad měnověpolitických nástrojů centrální banky, konkrétně „diskontní politiky“ a politiky povinných minimálních rezerv. Přistoupili jsme k mírné redukci výkladu teorie Phillipsovy křivky a teorie ekonomického růstu a cyklu, a to v těch místech, kde výklad přesahoval do pokročilejšího kurzu makroekonomie.

Po zhodnocení dosavadních zkušeností s učebnicí a na základě doporučení našich kolegů na poli akademické makroekonomie jsme do nového vydání zařadili teorii všeobecné makroekonomické rovnováhy v podobě neokeynesovského makroekonomického modelu IS-LM.¹

¹ Tento model zobrazuje souvztažnost trhu zboží (tzn. výrobků a služeb) a trhu peněz.

Při aktualizaci a úpravě textu jsme se snažili, aby nárůst jeho rozsahu byl minimální s ohledem na jeho cenu a rozpočtové omezení zejména studentů a studentek.

Učební text jsme se snažili napsat tak, aby vás seznámil s pohledem ekonomie hlavního proudu na základní makroekonomické problémy, přičemž jsme, jak věříme, neupřednostňovali žádnou konkrétní doktrínu. Přáli jsme si totiž, aby učební text, kromě toho, že je výkladem makroekonomické problematiky, byl zároveň i výzvou k přemýšlení.

Makroekonomické problémy se velmi těsně dotýkají každého občana. Pro mnoho lidí však končí zájem o „ekonomii“ starostí o mzdu, zaměstnání a ceny spotřebního zboží. Jsou však také lidé, a zde vůbec nemáme na mysli jen ekonomy, kteří vnímají souvislost své mzdy, životní úrovně a pracovní příležitosti s pohybem celé ekonomiky, s velikostí hrubého domácího produktu a s tím, zda je národní hospodářství ve fázi recese či konjunktury, zda je státní rozpočet přebytkový nebo deficitní, zda měna posiluje nebo oslabuje a podobně. Byli bychom rádi, kdybyste se mezi občany vnímající tyto souvislosti zařadili i vy a kdyby k tomu napomohl učební text, který vám předkládáme.

Jména autorů jednotlivých kapitol textu jsou uvedena, schází však jméno jeho spolutvůřkyně, která nám pomohla při technické přípravě publikace. Jde o paní Michaelu Pakovou, které děkujeme za její pomoc. Děkujeme také kolegům a kolegyním z české ekonomické obce za jejich cenné připomínky, které nám velmi pomohly při tvorbě učebnice a při její aktualizaci.

Autoři

1. Proč studovat makroekonomii

„Bez teorie mohou ekonomové na svět pouze stupidně zírat.
Pomocí teorie se mohou pokusit o jeho pochopení.“
W. J. Baumol, A. S. Blinder

Zatímco mikroekonomie studuje a vysvětluje chování jednotlivých ekonomických jednotek, z nichž se skládá ekonomika, zkoumá makroekonomie ekonomiku jako celek.² Nezabývá se tím, co určuje výrobu jedné firmy nebo jednoho odvětví, ani tím, jak rozdělují domácnosti své důchody na úspory a spotřebu, ale například tím, jaké faktory určují národní produkt země. Zajímá se o taková témata, jako jsou například celková výroba v dané zemi, celková zaměstnanost, míra nezaměstnanosti, deficit státního rozpočtu, cenová hladina a míra inflace, množství peněz v oběhu, obchodní a platební bilance apod. Vidíme, že se makroekonomie zabývá otázkami, které mají velký praktický význam a které jsou trvalým předmětem debat a sporů mezi ekonomy i politiky.

Často se k ilustraci rozdílu mezi makroekonomií a mikroekonomií používají metafora: Díváme-li se v bytě nebo ve studovně na knihovnu, jde o „makropohled“. Prohlížíme-li si jednotlivé knihy, jde o „mikropohled“. Nebo: Pohlížíme-li na les, jde o „makropohled“. Pozorujeme-li jednotlivé stromy (duby, buky, osiky, břízy), jde o „mikropohled“.

Mikroekonomie a makroekonomie nejsou samostatnými vědními ekonomickými disciplínami. Jsou pouze dvěma důležitými oblastmi ekonomie, chcete-li – „větvevi jednoho stromu“. **Makroekonomie má své mikroekonomické základy.** Za každou makroekonomickou veličinou je proto třeba vidět nespočet mikroekonomických dějů. Např. výše celkového produktu ekonomiky závisí na produkčním a spotřebním chování jednotlivých firem a domácností. Hodnotit účinky inflace není možné bez jejích dopadů na jednotlivé ekonomické subjekty atp. Makroekonomické myšlení, které se neopírá o mikroekonomické základy, nemůže být nástrojem poznání, ani užitečným teoretickým východiskem hospodářské politiky. „Nemůže jedna věda zkoumati člověka od pasu nahoru a druhá od pasu dolů“ – psal v této souvislosti český ekonom Karel Engliš.³

Tradice rozlišovat makroekonomii a mikroekonomii není dlouhá. Sahá do období po Velké depresi 30. let 20. století. Původně byly používány termíny „makrodynamika“ a „mikrodynamika“, které použil ve svém článku v roce 1933 norský ekonom Ragnar Frisch (1895–1973) k vyjádření přibližně toho, co dnes označujeme jako „makroekonomii“ a „mikroekonomii“.⁴ Podle *The Oxford English*

² Označení mikroekonomie a makroekonomie vychází z řeckých slov mikros a makros, která znamenají „malý“ a „velký“.

³ Engliš, K.: *Soustava národního hospodářství*. Praha. Melantrich 1938, sv. I, s. 107.

⁴ Frisch, R.: Propagation Problems and Impulse Problems in Dynamic Economics. In: R. Frisch (ed.): *Economic Essays in Honor of Gustav Cassel*. London. Allen&Unwin 1933.

Dictionary (supplement) bylo první použití slova „makroekonomický“ zaznamenáno v roce 1948, kdy je David Hawkins použil v názvu článku v listopadovém čísle časopisu *Econometrica*. Zajímavé přitom je, že slovo nebylo použito v textu článku, nýbrž jen v jeho titulu.⁵

V současné době se v mezinárodní ekonomické obci stále více zdůrazňuje vnitřní souvislost mikroekonomických a makroekonomických procesů a stále více se prosazuje využívání nástrojů mikroekonomie k analýze makroekonomických problémů.

Kromě toho se vyskytují snahy vytvořit most mezi mikroekonomií a makroekonomií v podobě „mezoekonomie“, která by měla být zprostředkujícím článkem mezi oběma stávajícími rovinnami zkoumání. Tato oblast ekonomické teorie by měla zkoumat zejména chování ekonomicky mocných subjektů na pomezí mikro- a makrosféry, např. multinacionálních korporací, silných finančních skupin apod. Zatím se koncept „mezoekonomie“ příliš neujal.⁶

1.1 K čemu je makroekonomie

Většinu argumentů, jimiž jsme chtěli zdůraznit význam ekonomie a jejího studia, jsme uvedli v úvodu do mikroekonomie. Zde připomeneme některé další, které se vztahují přímo k makroekonomii.

V jistém smyslu se znalost základů makroekonomie stává součástí ekonomické kultury. Makroekonomie se totiž zabývá analýzou ekonomického prostředí, které obklopuje každého občana a ovlivňuje jeho každodenní život. S makroekonomickou situací souvisí odpověď na takové otázky, jako např.: Jaká je životní úroveň vaší rodiny? Jak snadno najdete vy, vaši příbuzní a známí zaměstnání? Rostou mzdy pomalu nebo rychle? Je úroková míra, za kterou si můžete půjčit peníze, vysoká nebo nízká? Utrácí vláda více, než vybere na daních? Jaký je kurz koruny k měně země, do níž chceme jet pracovat, studovat nebo na dovolenou? Je naše země vůči zahraničí věřitelem nebo dlužníkem?

Vybavenost poznatky makroekonomie usnadňuje samostatné kvalifikované uvažování o ekonomice a politice a také vlastní interpretaci ekonomických informací prezentovaných sdělovacími prostředky. Umožňuje vyhnout se tak manipulativnímu působení ze strany mediokracie a politiků, o kterémžto působení nemůže žádný soudný pozorovatel české i zahraniční mediální sféry a politického života pochybovat. Jak se lze bez znalosti makroekonomie orientovat ve změti protikladných tvrzení o úspěšnosti či neúspěšnosti dané hospodářské politiky, o směru a hloubce reformy veřejných financí nebo o ekonomických důsledcích vstupu republiky do eurozóny? Zde s tzv. selským rozumem nevystačíme. „*Studenti, kteří pochopí makroekonomické identity, např. že $Y = C + I + G + NX$, vědí více než většina politiků a žurnalistů*“ – to již neříkáme my, nýbrž nositel Nobelovy ceny za ekonomii, americký ekonom James Tobin.⁷

⁵ McCandless jr. G. T.: *Macroeconomic Theory*. Englewood Cliffs. Prentice Hall International Editions 1991, s. 2.

⁶ „Mezo“ – z řeckého *mesos* – středo, mezi. Termín „mezoekonomie“ poprvé použil Stuart Holland v roce 1975.

⁷ J. Tobin v rozhovoru s prof. Parkinem. In: Parkin, M.: *Economics*. Reading, Massachusetts etc. Addison Wesley Publishing Company 1990, s. 564.

Znalost makroekonomie umožňuje chápat ekonomický život vcelku, v souvislostech. Skutečně platí to, co o významu teorie napsali W. Baumol a A. Blinder (a co jsme uvedli jako motto k této kapitole): „Bez teorie mohou ekonomové na světě pouze stupidně zírat, zatímco pomocí teorie se mohou pokusit o jeho pochopení.“⁸

Tím, že makroekonomie umožňuje chápat ekonomiku systémově a s určitým nadhledem, rozšiřuje vybavenost jejími poznatky „užitečnou hodnotu“ profese ekonoma ve smyslu její širší použitelnosti, neboť usnadňuje přechod mezi alternativními ekonomickými pracovišti a snadnější pracovní adaptaci. Samozřejmě, že znalost makroekonomie sama o sobě není zárukou ekonomického úspěchu a jistoty, určitě však dává větší šanci.

Poznatky makroekonomie jsou nezbytné pro tvorbu **hospodářské politiky vlády**. Empirické, tzn. poznání vycházející z praxe, byť je také důležité, není dostatečným základem pro volbu optimálních metod a nástrojů, jimiž vláda ovlivňuje hospodářský život země.

Významným krokem k systematickému využívání poznatků makroekonomie se stalo vytváření nejrůznějších ekonomických poradních orgánů, jejichž posláním je příprava kvalifikovaných doporučení hlavám států, vládám, jednotlivým ministrům a dalším hospodářskopolitickým autoritám. Za prvního státníka, který oficiálně využíval služeb „brain trustu“ (**mozkového trustu**) je považován americký prezident F. D. Roosevelt, který ve 30. letech 20. století vytvořil Radu ekonomických poradců prezidenta. Nejrůznější „rady moudrých“ pak vznikaly v dalších zemích, např. v Německu založil kancléř L. Erhard Radu ekonomických znalců.⁹ V České republice byla takovým poradním orgánem Národní ekonomická rada vlády (NERV). V roce 2014 byla její agenda začleněna do Rady vlády pro udržitelný rozvoj.

Zdůrazňujeme-li úzkou vazbu mezi teoretickou ekonomii a hospodářskou politikou, neztrácíme zároveň ze zřetele rozdíl mezi nimi. Praktická hospodářská politika se utváří v prostředí politických stran soupeřících o přízeň veřejného mínění a tím také voličů. V těchto podmínkách se často poznatky ekonomie dostávají do pozadí a upřednostňovány jsou krátkodobé cíle, jejichž splnění může napomoci k volebním vítězstvím.

Makroekonomické poznatky nejsou důležité jen pro profesionální makroekonomy, ale i pro podnikatele a manažery v nejrůznějších oborech produkce. Vezměme jako příklad působení ekonomického cyklu, tzn. střídání fází poklesu a vzestupu. Není pochyb o tom, že výkyvy v produktu ekonomiky, zaměstnanosti a mzdách ovlivňují výsledky činnosti spořitelů, objem a strukturu poptávky po potravinách, textiliích, obuvi, návštěvnost divadel a restaurací, využívání služeb cestovních kanceláří apod. Stejně lze provádět marketing bez přihlídnutí k vývoji makroekonomického prostředí.

Výše uvedenými poznámkami jsme chtěli naznačit a zdůraznit smysl makroekonomických znalostí a tak vyvolat, případně posílit, zájem o studium makroekonomie. Výsledky studia posilovaného vnitřní motivací a zaujetím jsou mnohem lepší, než když studium

⁸ Baumol, W., Blinder, A.: *Economics. Principles and Policy*. San Diego, New York etc. Harcourt Brace Jovanovich Publishers 1988, s. 13.

⁹ Vytváření poradních orgánů lze vysvětlit určitým održením **odborných znalostí od politického rozhodování**. Jde vlastně o vztah mezi „poznáním“ (věcnými znalostmi) a „zájmy“ (politickým rozhodováním), který hraje velkou roli v soudobém pozitivismu. Předpokládá se zde určitá dichotomie mezi odborníky (znalci), disponujícími teoretickými (čistými) znalostmi bez hodnotových ideologických a politických soudů na jedné straně a politickými institucemi, kde vládnou systémy preferencí, hodnotové stupnice a volebně-taktické manévrování na straně druhé.

probíhá jen pod tlakem poznané nutnosti. Budete-li ke studiu přistupovat se zájmem, pocítíte dodatečnou sílu, která vám bude pomáhat a zvyšovat efektivnost studia.

1.2 Neoklasická a keynesovská makroekonomie – rozpor, který vás bude provázet

Výuku a studium makroekonomie prolíná kontroverze mezi *neoklasickým* a *keynesovským* přístupem k makroekonomickým problémům. Pokusíme se naznačit alespoň podstatu rozdílnosti v pohledech obou směrů ekonomického myšlení.

1.2.1 Neoklasická ekonomie

Neoklasická ekonomie navázala na ekonomii klasickou.

Klasická ekonomie má své základy v učení slavného skotského ekonoma Adama Smitha (1723–1790). V roce 1776 Smith publikoval svou práci *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, v níž vyslovil svou myšlenku o „neviditelné ruce“. Jádrem této myšlenky lze vyjádřit zhruba následovně: Existuje-li volný trh a chová-li se každý jednotlivec v souladu se svými ekonomickými zájmy, bude ekonomika jako celek dobře fungovat. Miliony **nezávisle činěných** ekonomických rozhodnutí povedou díky koordinační funkci „neviditelné ruky“ trhu k nezamýšlenému cíli – obecné prosperitě.

Mají-li trhy výrobků a služeb a trhy výrobních faktorů být skutečně volné, nesmí být deformovány zásahy vlády (státu). Ceny (včetně cen výrobních faktorů, např. mezd) se musí dostatečně rychle přizpůsobovat, aby byly schopné „čistit“ příslušné trhy, tzn. utvářet na nich rovnováhu mezi nabízenými a požadovanými kvantitami. Pružnost cen je zde ústředním předpokladem, neboť v tržním systému plní změny cen úlohu signálů, koordinujících akce ekonomických subjektů.

Klasický přístup je tak založen na dvou výchozích předpokladech:

- a) lidé sledují svůj ekonomický zájem;¹⁰
- b) ceny (i mzda a také úroková míra a renta jsou cenou) svým pohybem zajišťují neustálé obnovování rovnováhy na trzích.

Z uvedených předpokladů vyplývá, že v ekonomice regulované „neviditelnou rukou“ trhu by měla vláda hrát jen minimální roli. Zde pak platí slova T. Jeffersona, třetího prezidenta Spojených států: „*Nejlepší vláda je ta, která nejméně vládne.*“

S úlohou státu (vlády) se však počítá při poskytování služeb, jež se svou povahou vymykají tržní regulaci, dále při vytváření právního rámce tržní ekonomiky a při vynucování dodržování stanovených pravidel a také při zajišťování obrany země.

Neoklasická ekonomie má své počátky v období kolem roku 1870, kdy na scénu ekonomické vědy vstoupila *marginalistická* teorie se svými koncepty „mezí užitečnosti“ a „mezí efektivity“. Zakladatelé neoklasické školy v ekonomii navázali na poznatkové

¹⁰ Vyhněme se zjednodušenému pojetí tohoto ekonomického individualismu. V normálně fungující tržní ekonomice totiž ekonomický subjekt právě proto, že sleduje svůj ekonomický zájem, musí brát v úvahu potřeby a zájmy jiných subjektů. Jinak by svůj ekonomický zájem nenaplnil.

dědictví školy klasické, avšak hodnotu statků pojímali odlišně od klasiků. Pracovní teorii hodnoty nahradili novou teorií marginalistickou, dle níž je hodnota statků dána jejich užitečností a vzácností.¹¹ Přívlastek „neoklasická“ má vyjadřovat skutečnost, že aplikace poznatků o marginálních veličinách v analýze volnokonkurenčních trhů znamenala posun a další rozvinutí odkazu klasických ekonomů, jakými byli A. Smith, D. Ricardo a J. S. Mill.

Výklad neoklasických přístupů k jednotlivým makroekonomickým problémům je obsažen v dalších kapitolách. Zde jen předběžně a obecně konstatujeme, že neoklasická makroekonomie klade důraz na liberalizaci ekonomiky v zájmu konkurenčního prostředí, dále na omezení vládní intervence v duchu teze „více trhu, méně státu“, a nabídkovou stranu ekonomiky. Předpokládá, že tržní ekonomika má schopnost seberegulace.

1.2.2 Keynesovská ekonomie

Vznik keynesovské ekonomie je spjat s knihou anglického ekonoma Johna Maynarda Keynesa *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*. Keynesova kniha byla vydána krátce po Velké depresi, nebo – jak se u nás kdysi říkalo – Velké světové hospodářské krizi. Vysoká nezaměstnanost, nevyužitá výrobní kapacita, zhroucení mezinárodního obchodu a s tím vším spjatý pokles životní úrovně, to byly rysy charakterizující většinu tehdejších ekonomik. Vyvstala potřeba nové ekonomické teorie, neboť převládalo přesvědčení, že „neviditelná ruka“ trhu selhala a že klasická teorie neodpovídá ekonomické skutečnosti. Tuto teorii poskytl právě J. M. Keynes (1883–1946). Keynes interpretoval fungování rozvinuté tržní ekonomiky způsobem, který se lišil od interpretace neoklasické, která dosud převládala. Nepředpokládal pružnost cen (včetně mezd) a v důsledku toho ani samoregulační schopnost ekonomiky. Zcela logicky pak dospěl k nutnosti **vládní intervence** do hospodářství, která měla doplňovat selhávající tržní regulační mechanismus.

1.2.3 Další vývoj kontroverze mezi neoklasickou a keynesovskou teorií

Keynesův, resp. keynesovský přístup se stal dominantní makroekonomickou teorií a hospodářskou politikou na několik desetiletí, až do počátku 70. let 20. století. Zdálo se, že vláda skutečně může povzbuzovat zaměstnanost a ekonomický růst, aniž přitom vyvolává silnější inflační tlaky.

Sedmdesátá léta minulého století však poněkud změnila ekonomickou situaci prakticky všech vyspělých zemí. Tradiční keynesovská doporučení začala selhávat a docházelo ke zpomalení nebo zastavení ekonomického růstu, k vysoké nezaměstnanosti – to vše současně s inflací. Stejně jako Velká deprese 30. let snížila důvěryhodnost neoklasické teorie, snížily ekonomické těžkosti let sedmdesátých důvěryhodnost teorie keynesovské. Do popředí mezi směry světového ekonomického myšlení a hospodářské politiky se dostala modernizovaná verze neoklasické teorie, aniž se však její pozice stala tak silně dominantní, jako tomu bylo u keynesovské teorie ve 40. až 60. letech. Neoklasická makroekonomie je rozvíjena v podobě několika teoretických koncepcí, z nichž nejznámější jsou **monetarismus, ekonomie strany nabídky a nová klasická makroekonomie**.¹²

¹¹ Pracovní teorie hodnoty předpokládala, že hodnota statku je dána společensky nutným množstvím práce, kterou je třeba vynaložit na jeho výrobu.

¹² Také keynesovská teorie nabývá nových modifikovaných podob v koncepcích nekeynesovské a postkeynesovské ekonomie.

Oba hlavní směry ekonomického myšlení mají stále vliv na hospodářskou politiku a je účelné, abyste se s nimi seznámili. **Ani v ekonomii není dobré, když je jeden myšlenkový směr představován jako jedině správný.** Naopak je zapotřebí přemýšlet a srovnávat a hlavně studovat a vytvářet si vlastní stanoviska.

Střet obou protikladných ekonomických koncepcí není zdaleka jen akademickou záležitostí, neboť poznamenává i reálné politické a ekonomické prostředí, v němž žijeme. Pokud se alespoň trochu zajímáme o to, co se kolem nás děje, nemůžeme nezaznamenat střet názorů zastánců liberální ekonomie, zdůrazňujících regulační funkci trhu, s názory zastánců silnější role vlády. Naše masmédia jsou plná komentářů a diskusí, v nichž jsou kontrastována stanoviska vzešlá z **liberálního** zázemí a stanoviska **intervencionistická**. Také v naší politické struktuře jsou zastoupeny strany, které se výrazně liší, pokud jde o intenzitu a formy vládních zásahů do ekonomického života. Studium makroekonomie napomáhá hlouběji porozumět nejen ekonomické skutečnosti, ale i odrazu této skutečnosti v ekonomické ideologii, která nás, někdy i proti naší vůli, obklopuje.

Možná, že se vám bude vnučovat otázka, jak to vlastně je, proč se ekonomové neshodnou v názoru na tvar té či oné křivky, na směr ekonomické reakce na určitý podnět nebo na způsob ekonomického chování v určitých podmínkách. Ekonomové skutečně získali nedobrou reputaci lidí, kteří se nemohou na ničem shodnout a tato pověst se již stala součástí ekonomického folklóru. Tak se například říká, že od pěti ekonomů uslyšíte šest rozdílných odpovědí. Takové hodnocení naší profese je přehnané a je způsobeno tím, že **nesouhlas mezi profesionálními ekonomy má mnohem větší publicitu než nesouhlas mezi odborníky v jiných profesích.** Názorová rozdílnost zde však existuje a jednou z jejích příčin je skutečnost, že ekonomové na rozdíl od odborníků v přírodních a technických vědách nemají k dispozici laboratoře, poloprovozy či jiná experimentální zařízení, ve kterých by si tvar té či oné křivky nebo některé důležité hypotézy přímo ověřili, aby získali jednoznačné výsledky. Určitou pomoc jim poskytuje jen ekonomická statistika.

Názorová rozdílnost souvisí také se samotnou podstatou ekonomie jako vědy **společenské** a s charakterem jejích zákonů. Ten je stochastický, tzn. pravděpodobnostní. Důležitou úlohu v ekonomickém rozhodování hrají obtížně kvantifikovatelné a předvídatelné faktory, jež jsou přirozenou součástí lidského života.

1.3 Makroekonomie a hospodářská krize

Světová finanční a hospodářská krize, která představuje největší poruchu světového hospodářství od Velké deprese v letech 1929–1933 a jejíž počátek bývá spatřován v krizi amerického hypotečního trhu v roce 2007, dříve či později skončí. Je třeba počítat s tím, že krize nebude – slovy J. Schumpetera – „**tvůrčí destrukcí**“ jen v reálném hospodářství, ale také v ekonomii, byť by zde neměla být tak hluboká jako ve finanční vědě. Ekonomie jakožto reaktivní společenská věda musí na nové jevy a na nová zjištění reagovat, má-li nápomoci k předcházení dalších hospodářských propadů. Také pro hospodářství totiž platí dnes tak často citovaný výrok amerického filozofa G. Santayany: „**Kdo si nepamatuje lekce z historie, bude si je muset zopakovat.**“ A hospodářská krize takovou lekci – zejména pro ekonomy – je. U vlivu světové finanční a hospodářské krize se na chvíli zastavme, neboť skutečnost, že její začátek byl překvapivý, vyvolala skeptické pohledy na predikční

(předvídací) schopnost našeho oboru. Je třeba toto selhání svého druhu přiznat a chovat se pokorně. Ekonomie není „tvrdá“ věda, jako disciplíny, ve kterých je zkoumáno působení fyzikálních a dalších přírodních zákonů. Námi zkoumaná látka je zcela odlišná od materie zkoumané přírodními a technickými vědami. A navíc ekonomická globalizace spolu s digitální revolucí, která umožnila jednoduchými pokyny v počítači uvádět do pohybu velké objemy finančních aktiv, vytvořila pro ekonomii „nepoznané území“.¹³ Mnoho nových jevů a procesů zejména na peněžních a kapitálových trzích není zvládnuto v praxi ani v teorii. Jistou útěchou pro ekonomy může být vědomí, že také v jiných disciplínách existuje „terra incognita“.

Lze ale zaznamenat, že když se nevyplní předpověď o průběhu a důsledcích epidemie ptací, prasečí či jiné chřipky, když se změní názory na škodlivost či prospěšnost některých potravin nebo když jsou zavrženy dosud propagované léčebné postupy jako škodlivé, málokdo zpochybňuje základy mikrobiologie, chemie a medicíny. Jinak je tomu u ekonomie, což je pochopitelné, neboť hospodářskou problematiku sleduje větší část veřejnosti, než je tomu u jiných disciplín.

Zatím zůstává otázkou, v jakém směru a do jaké míry světová finanční a hospodářská krize ekonomii obecně, a makroekonomii zvláště, ovlivní makroekonomickou teorii. Jak jsme již uvedli v předmluvě, nepředpokládáme změnu samotných základů makroekonomie, a proto se čtenář či čtenářka tohoto textu nemusí obávat devalvace právě získaných poznatků. Co je však možné očekávat, je určité **upřesnění pohledu na úlohu státu v ekonomice**. Zatím lze zaznamenat – ale spíše v praktické hospodářské politice než v teorii – **renesanci keynesovských přístupů** zejména v podobě masivních deficitně financovaných výdajů k podpoře agregátní poptávky. Důsledky těchto oživujících injekcí nelze zatím spolehlivě hodnotit, neboť se dostávají s různě dlouhým **zpožděním**. Je otázkou, jak se ve středně dlouhém a dlouhém období současná fiskální, ale také monetární expanze, projeví ve vývoji hrubého domácího produktu, zaměstnanosti a inflace.

Zaznamenat lze také snahu o přísnější regulaci některých procesů v monetární oblasti, především ve sféře kapitálové vybavenosti (přiměřenosti) bank, finančních derivátů, hedgeových (krytých) fondů, hypotečních obchodů a bankovního tajemství.

Nedávnou finanční a hospodářskou krizi můžeme považovat za výukovou látku, jejíž studium nám umožní podobné události předvídat, a co je neméně důležité, vyvarovat se jich.¹⁴

Kromě toho zjistíme, že přes všechny těžkosti, které období dramatických ekonomických dějů přináší, je takové období pro makroekonomii obdobím mimořádně zajímavým, a že je pro studující, které makroekonomie zaujme, také výzvou.

¹³ Roubini, N., Mihm, S. (2011, s. 95)

¹⁴ Roubini, N., Mihm, S. (2011, s. 9)

Důležité pojmy

makroekonomie • mikroekonomické základy makroekonomie • klasická ekonomie • neoklasická ekonomie • velká deprese • keynesovská makroekonomie • tvořivá destrukce

Kontrolní otázky

1. Co je předmětem studia v makroekonomii?
2. K čemu je makroekonomie potřebná?
3. Co je typické pro neoklasickou makroekonomii?
4. Co je typické pro keynesovskou makroekonomii?

ČÁST **A**

Produkt ekonomiky – jeho měření a determinace

2. Produkt ekonomiky a jeho měření

„Ještě nikdo neviděl, nedotkl se, necítil ani nejedl jednotku národního produktu – je to však abstrakce, na níž je budována makroekonomická analýza.“

William J. Baumol

Všechny přemýšlející **občany** zajímá, jak se daří národnímu hospodářství, jehož jsou součástí. Je to přirozené, neboť jejich žití a také žití jejich rodin v té či oné míře souvisí se situací celé národní ekonomiky. Na výkonu ekonomiky závisí výše mezd i starobních a invalidních důchodů, jistota zaměstnání, výše dividend z akcií i zisků z podnikání. Také úroveň péče o životní prostředí a kvalita silniční sítě závisí na výkonu národního hospodářství. Ať již přímo nebo zprostředkovaně je výkonnost národního hospodářství ovlivňována většina složek životní úrovně občanů.

O výkon národního hospodářství se rovněž zajímají **institute**, jejichž posláním je podporovat ekonomický růst a ekonomickou úroveň země. Informace o fungování ekonomiky jsou podkladem pro rozhodování o způsobu a míře ovlivňování hospodářského života, např. měnového kurzu, úrokové míry a daňových sazeb. Také **politiky** zajímá stav a vývoj hospodářství, neboť v dnešní době není kritériem jejich úspěchu rozsah dobytého území či počet podmaněných cizinců, nýbrž růst ekonomiky. Prosperuje-li ekonomika, zvyšuje se naděje na jejich znovuzvolení, o což jim zpravidla jde. Informace o výkonu ekonomiky jsou nezbytné i pro **podnikatele a manažery**, neboť bez nich se jen obtížně rozhoduje o směru a velikosti investic, o druhu a rozsahu produkce či o velikosti zásob.

Je zřejmé, že informace o úrovni ekonomické aktivity země jsou potřebné. V dnešní době je můžeme poměrně snadno získat ze statistických ročenek a různých národohospodářských přehledů, stále častěji však i z denního tisku, internetu a dalších sdělovacích prostředků.

Tato kapitola má ukázat způsoby, jakými se ekonomická aktivita měří a tím má umožnit čtenáři vlastní interpretaci nebo alespoň vlastní představu o vnitřním obsahu statistických údajů o ekonomice. Ty jsou sice důležité i samy o sobě, ale skutečný „život“ jim dává teprve makroekonomická analýza.

2.1 Makroekonomické agregáty

Studium makroekonomie záměrně začínáme rozbořem podstaty a způsobů výpočtu makroekonomických agregátů, neboť bez jejich znalostí si lze makroekonomické uvažování stěží představit. Pomocí makroekonomických agregátů měříme celkový ekonomický výkon země.

Makroekonomickými agregáty rozumíme souhrnné národohospodářské veličiny, s jejichž pomocí se od počátku 30. let minulého století měří rozsah hospodářské činnosti jednotlivých zemí.¹⁵ Dříve než přikročíme k výkladu základních makroekonomických agregátů, bude účelné rozlišit stavové a tokové veličiny.

¹⁵ Agregací rozumíme spojování nebo slučování několika složek do jedné obecnější veličiny.

Stavové veličiny měří ekonomickou veličinu, např. množství peněz v oběhu, počet pracovních sil v ekonomice, objem úspor apod. v daném časovém okamžiku.

Tokové veličiny jsou veličiny měřené za časové období. Vyjadřují změnu některé veličiny (např. investic, důchodu) za jednotku času, např. za rok.

Makroekonomické agregáty, jimiž se zde budeme zabývat, jsou veličinami tokovými, neboť měří produkci výrobků a služeb za časovou jednotku. Jejich výpočet je velmi složitý, neboť vyjadřují výkon milionů hospodářských subjektů. Kapitola, kterou čtete, není přesným návodem k výpočtu agregátů, nýbrž pouze prezentací teoretických přístupů k jejich konstrukci. Praktický výpočet agregátů je úkolem **statistické služby**, u nás Českého statistického úřadu.

Nejpoužívanějšími makroekonomickými agregáty jsou:

- hrubý domácí produkt (HDP) – Gross Domestic Product (GDP),
- hrubý národní produkt (HNP) – Gross National Product (GNP),
- čistý domácí produkt – Net Domestic Product (NDP),
- čistý národní produkt – Net National Product (NNP)¹⁶.

Vzhledem k tomu, že se nejčastěji setkáváme s údaji o hrubém domácím produktu (HDP), založíme výklad problematiky na tomto agregátu. Neopomeneme však vysvětlit, jak se HDP liší od zbývajících tří ukazatelů.

Hrubý domácí produkt (HDP, GDP) je součtem peněžních hodnot finálních (konečných) výrobků a služeb, vyprodukovaných během jednoho roku výrobními faktory alokovanými (umístěnými) v dané zemi (bez ohledu na to, kdo tyto faktory vlastní).

Provedme nyní rozbor definice:

- Každý účastník běžného ekonomického života ví, že produkční aktivita ekonomiky je velmi rozmanitá a že k jejím výsledkům patří jak ocelové roury a mikročipy, tak i kukuřice a hovězí maso, protitanková děla i dětské hračky, pasti na myši i baletní představení, stříhání vlasů i knihy. Snadno si představíme, že sčítat tak rozdílné produkty v jejich **naturální**, tzn. fyzické podobě, není možné. Můžeme však sčítat jejich hodnoty pomocí cen, přičemž ceny jsou vyjádřeny v penězích. Proto v definici hovoříme o **peněžních** hodnotách. Předpokládáme, že cena statku, který byl koupen, odráží hodnotu tohoto statku pro spotřebitele. HDP proto chápeme jako součet hodnot vytvořené produkce, přičemž hodnota produkce je dána součinem její kvantity a ceny.

V souvislosti s dalším postupem ve výkladu dodejme, že součástí cen, v nichž je produkce do HDP zahrnována, jsou nepřímé daně, tzn. daň z přidané hodnoty, resp. spotřební daň.

- Do výpočtu HDP nezahrnujeme **meziprodukty** (polotovary), neboť by docházelo k jejich několikanásobnému započtení. Představme si například hodnotu oceli používané k výrobě automobilů. Kdyby byla do HDP započtena jako produkt ocelárny, pak znovu jako plech dodávaný válcovnou automobilce a nakonec jako automobil samotný, byla by ve výsledném agregátu započtena třikrát. Anebo si představme dřevo, jakožto produkt lesního závodu, desky, jakožto produkt pily, a nábytek, jakožto produkt nábytkářského podniku. Také zde by došlo k fiktivnímu zvětšování hodnoty výsledného ukazatele.

¹⁶ Se zkratkami českých termínů se v případě „čistých“ agregátů nesetkáváme.

Abychom se opakovanému započítávání hodnoty vyhnuli, zahrnujeme do hodnoty HDP jen hodnotu konečných (finálních) statků.

Někdy může být určení, zda je statek finálním, či nikoliv, složitější. Tak např. vytěžené uhlí: Je-li používáno k vytápění bytu či rodinného domku, jde o finální statek. Je-li však určeno pro výrobu metalurgického koksu nebo elektrické energie, jde o polotovár. Jiný příklad: Kupuje-li dopisní obálky firma pro svou potřebu, jde o jeden ze „vstupů“ do výroby. Jakmile však kupuje obálky domácnost, jde o spotřebu a obálky jsou finálním statkem.

- Při myšlenkovém rozboru definice může vyvstávat pochybnost v souvislosti s přívlastkem „**finální**“ u investičních statků. Obvykle za finální statky považujeme spotřební zboží nakupované domácnostmi. Takové statky, jako jsou buldozery a válcovací stolice, nejsou určeny ke konečné spotřebě a v tomto smyslu nejsou finálními statky v pravém slova smyslu. Zde je finalita pojímána jako finalita z hlediska firmy; firma kupuje investiční statek pro svou výrobní spotřebu.
- V českém prostředí, v němž se po několik desetiletí do makroekonomických agregátů zahrnovaly jen materiální užitné hodnoty, je účelné připomenout, že součástí HDP jsou jak produkty materiální, tak i nemateriální povahy, tzn. jak hmotné **výrobky**, tak i **služby**. Produktem jsou proto nejen chytré telefony a počítače, chléb a máslo, ale také divadelní představení, ošetření v nemocnici, právní pomoc a úklid města. Zatímco výrobky jsou produktem **primární** sféry (zemědělství, lesnictví, těžba, rybníkářství, lov) či **sekundární** sféry (zpracovatelský průmysl), jsou služby produktem sféry **terciární**.
- Produkční aktivita je v zásadě nepřetržitá, kontinuální. Nezačíná na Nový rok a nekončí Silvestrem, byť by se tak někdy z průběhu silvestrovských oslav dalo usuzovat. Má-li společnost žít, musí spotřebovávat. A má-li spotřebovávat, musí vyrábět. Abychom však kontinuální produkční aktivitu mohli pro potřeby měření nějak „uchopit“, musíme vymezit období, v jehož rámci pak můžeme rozsah aktivity změřit. Takovým obdobím je kalendářní rok.
- Do HDP zahrnujeme jen výrobky a služby vyprodukované v daném roce. To znamená, že hodnoty jiných statků, byť se s nimi v daném roce obchoduje, musí být vyloučeny. Do HDP daného roku proto nezapočítáváme hodnotu „ojetého“ auta vyrobeného v některém z předcházejících roků, byť bylo v daném roce prodáno a koupeno. Stejně tak nezapočítáváme hodnotu domu, který byl sice ve sledovaném roce prodán a koupen, avšak postaven byl v předcházejících letech. Automobil Škoda Fabia nebo Octavia, prodaný v roce 2016, avšak vyrobený v roce 2015, je započten do HDP roku 2015. Výrobky vyprodukované, avšak neprodané v daném roce představují změnu zásob hotové produkce a do HDP jsou započítávány jako součást investic, jak je ukázáno v dalším textu.

2.2 Nominální a reálný produkt

Hrubý domácí produkt je v podstatě hodnotou produkce ekonomiky, kterou si můžeme představit jako součin množství jednotlivých produktů a jejich cen. Ceny se však mění. Lze si proto snadno představit situaci, kdy vypočítaný HDP roste, přičemž množství produkce zůstává stejné nebo dokonce klesá. Abychom odlišili růst množství vyprodukovaných

výrobků a služeb od růstu jejich cen, zavádíme do měření produkční aktivity rozlišení mezi nominálním a reálným produktem.

Nominální HDP je vypočítán v **běžných** cenách, tzn. v cenách, které převládají na trhu v době, za kterou je HDP počítán.

Z pozorování každodenního ekonomického života víme, že se ceny mění, nejčastěji rostou. Předpokládejme například, že se ceny během roku zvýší v průměru o 10 %. To znamená, že HDP vypočítaný v těchto cenách pro další rok bude o 10 % vyšší, a to i v případě, kdy se množství vyprodukovaných výrobků a služeb vůbec nezmění. Vidíme, že cenové změny snižují vypovídací schopnost nominálních makroekonomických agregátů a znemožňují jejich seriózní mezičasové (meziroční) srovnávání. Přesto mají nominální agregáty svůj význam, například při úvahách o množství peněz potřebných pro plynulý koloběh v národním hospodářství. Zajímá-li nás však skutečná produkce v ekonomice, musíme sledovat údaje o reálném HDP.

Reálný HDP je vypočítán ve **stálých** cenách, tzn. v cenách očištěných od změn. Stálými cenami rozumíme ceny toho období (roku), které stanovíme jako období výchozí, základní. Tak například stanovíme jako výchozí období rok 2010. Měříme-li pak hrubé domácí produkty vytvořené v dalších letech (2011, 2012 atd.) v cenách roku 2010, měříme je ve stálých cenách a považujeme je za reálné produkty.

Z velikosti reálných produktů vytvořených v jednotlivých letech můžeme usuzovat o skutečném ekonomickém růstu, nebo poklesu. Setkáváme-li se proto s makroekonomickými ukazateli, měli bychom se vždy zajímat o to, zda byly tyto ukazatele vypočítány ve stálých, anebo běžných cenách. Ukazatele vypočítané v běžných cenách, tzn. ukazatele nominální, odrážejí, jak již bylo řečeno, vedle změn fyzického objemu produkce i změny cenové, a v tomto smyslu jsou zkreslující.

Reálný produkt můžeme vypočítat buď tak, že jeho složky, tzn. výrobky a služby, oceníme stálými cenami, nebo tak, že nominální produkt daného období deflujeme, tzn. očistíme od **inflačních** vlivů.

Deflováním rozumíme převádění nominálních agregátů do reálných hodnot. Je to proces, v němž hledáme reálnou hodnotu nějaké peněžní veličiny, v našem případě nominálního HDP, tím, že ji dělíme cenovým indexem, který odráží změny cenové hladiny. S konstrukcí **cenového indexu** se seznámíme až v souvislosti s měřením inflace.

Vnucuje se otázka, zda bychom neměli v případě, kdy údaj o nominálním produktu zbavujeme vlivu deflace (tzn. poklesu cenové hladiny oproti výchozímu – bazickému – roku), hovořit spíše o „**inflování**“. Na rozdíl od „**deflování**“, kdy eliminujeme vliv cenového nárůstu jakožto důsledku inflace, zde naopak zbavujeme nominální údaj o vliv cenového poklesu jakožto důsledku deflace. V angličtině je termín *to inflate* přirozeným protějškem slovesa *to deflate*. U nás termín „inflovat“ není používán, neboť koneckonců jsme jej nepotřebovali. Deflace byla po řadu desetiletí výjimečným jevem. V posledních letech se situace změnila a míra inflace se přiblížila nulové hodnotě. V některých zemích se dostala i do záporného, tzn. deflačního pásma.

2.3 Metody výpočtu hrubého domácího produktu

K měření hrubého domácího produktu ekonomiky bývají používány tři metody, z nichž každá vychází z jiného hlediska:

- a) výdajová metoda,
- b) důchodová (příjmová) metoda,
- c) produkční (výrobní) metoda.

Nejdříve se pokusíme přiblížit výdajovou metodu.

2.3.1 Výdajová metoda

Použijeme-li tuto metodu, měříme národohospodářský produkt nepřímo; mohli bychom říci „obchvatem“. Měříme jej totiž tak, že sečteme výdaje, které byly vynaloženy k jeho nakoupení, a ze součtu pak usuzujeme o velikosti produktu. Sečtením výdajů domácností, podniků, vlády a zahraničních subjektů na nákup výrobků a služeb vyprodukovaných v dané zemi v daném roce získáme údaj o hodnotě celkového produktu ekonomiky. Podívejme se na jednotlivé složky celkových výdajů, jejichž strukturu vyjádřujeme formulí:

$$\text{hrubý domácí produkt} = C + I + G + NX$$

kde C je spotřeba domácností (*consumption*);
 I jsou hrubé soukromé investice (*investment*);
 G jsou výdaje vlády (státu) na nákup výrobků a služeb (vláda – *government*);
 NX je čistý export (rozdíl mezi exportem X a importem M , tzn. $X - M$).

Nyní k jednotlivým složkám blíže:

- **Spotřební výdaje (C)**

Domácnosti nakupují předměty dlouhodobé spotřeby (jejich „životnost“ je delší než jeden rok – například nábytek, automobily), předměty krátkodobé spotřeby (jsou spotřebovány během jednoho roku – např. potraviny) a služby (např. zdravotní, vzdělávací).

- **Investiční výdaje (I)**

Investicemi zde rozumíme investice soukromé, tzn. investice soukromých podniků, firem. Tyto investice mají dva komponenty: investice fixní a investice v podobě zásob.

- **Fixními investicemi** rozumíme nákup nových budov, strojů a zařízení, to znamená kapitálových statků firmami.
- **Investicemi v podobě zásob** rozumíme **změny** ve stavu zásob surovin, rozpracovaných výrobků a hotové produkce. To znamená, že udržuje-li firma své zásoby v průběhu roku na stejné úrovni, jsou její investice v podobě zásob nulové! Ačkoliv se zahrnování zásob do investic může přičítat naší vžitě představě o investicích, je třeba jej akceptovat, neboť hraje velkou roli v rozboru národohospodářské rovnováhy. Jsou to právě změny v zásobách hotové produkce, které způsobují odklon **skutečných** investic od investic **plánovaných** (požadovaných, chtěných).

Souhrn všech investic představují **hrubé investice** – I_g (gross). Ty investice, které pouze nahrazují opotřebená výrobní zařízení a budovy (čili amortizaci), nazýváme **investicemi restitučními** (obnovovacími) a označujeme je I_r (restitution). Investice, jejichž cílem je rozšíření výrobní kapacity, nazýváme **čistými** (rozvojovými) – I_n (net).

Formalizovaně vyjádřeno:

$$I_g = I_r + I_n$$

Z hlediska ekonomického růstu jsou důležité zejména investice čisté, neboť právě ony umožňují zvětšovat produkční aparát ekonomiky a vstřebávat nové poznatky výzkumu a vývoje. Můžeme je vyjádřit vzorcem:

$$I_n = I_g - a$$

přičemž „ a “ vyjadřuje **amortizaci**, jejímž účetním výrazem jsou odpisy. Připomeňme, že opotřebování může mít fyzickou podobu (mechanické opotřebování např. třením, hnitím, korozi) – pak hovoříme o **fyzickém opotřebení**. Jiným typem opotřebování je **opotřebování morální**, které je způsobeno zastaráváním kapitálových statků v důsledku vědeckotechnického pokroku.

Do investic nezapočítáváme nákup akcií a obligací, byť finanční ekonomie v této souvislosti hovoří o investicích. Nákupem cenných papírů se mění struktura portfolií a vlastnictví aktiv, nepřibývá však žádná nová výrobní kapacita.

Dostali jsme se k místu, kde je třeba rozlišit hrubý a čistý domácí produkt.

V teorii je věc poměrně jednoduchá: Zahrneme-li do výpočtu agregátu celkové, tzn. hrubé investice (I_g), bude výsledkem **hrubý domácí produkt**. Zahrneme-li do výpočtu jen čisté investice (I_n), bude výsledkem **čistý domácí produkt**.

Ještě jednou jinými slovy: Hrubý domácí produkt se liší od čistého domácího produktu tím, že na rozdíl od čistého domácího produktu zahrnuje i obnovovací investice (amortizaci). To znamená, že HDP a čistý domácí produkt se od sebe liší jen velikostí obnovovacích investic, resp. amortizace.¹⁷

Ve statistické praxi bývá velmi obtížné, pokud je to vůbec možné, odlišit čistou a restituční (obnovovací) investici. Představme si třeba situaci, kdy nějaká firma nahrazuje starý obráběcí stroj novým, avšak nový je výrazně výkonnější. Čili akt obnovy a akt rozšíření jsou propojeny a je obtížné je kvantitativně separovat. Právě v důsledku těchto praktických potíží se zpravidla setkáváme s „hrubými“ agregáty, tzn. s HDP a HNP, které obsahují hrubé investice.

• Výdaje vlády na nákup výrobků a služeb (G)

Vláda (stát) nakupuje nejrůznější výrobky a služby. Nakupuje například zbraně pro armádu, zařízení pro státní školy, budovy pro státní instituce, služby lékařů ve státních nemocnicích, služby armádních důstojníků a učitelů ve státních školách apod. Všimněme si, že investice realizované vládou, čili státní investice, jsou započítávány do výdajů vlády (G) a nikoliv do soukromých investičních výdajů (I).

V souvislosti s některými službami (např. ve státní správě, armádě, soudnictví) vyvstává závažný problém: Uvedli jsme, že k vyjádření hodnoty vyprodukovaných statků jsou používány tržní ceny těchto statků. Jak však budou oceňovány služby, které nemají tržní podobu, které neprocházejí trhem? Hodnota této netržní produkce je do HDP započítávána

¹⁷ V účetnictví má amortizace podobu „odpisů“.

ve výši „výrobních“ nákladů vynaložených na tyto služby. Tak např. hodnota služeb státního školství, justice nebo státní správy je dána výší odměn „výrobním“ faktorům v těchto odvětvích. Ty služby, které jsou poskytovány státem, ale zároveň i soukromými poskytovateli na trhu, mohou být oceňovány **stínovými** cenami, tzn. cenami, za které jsou tyto služby prodávány a kupovány soukromými subjekty na trhu.

Do vládních výdajů **nezahrnujeme** při výpočtu HDP **transferové platby**. Transferové platby představují takové výdaje státu, jejichž smyslem není nákup výrobků a služeb pro potřeby vlády, nýbrž podpora některých subjektů v podobě penzí (starobních, invalidních, vdovských, sirotčích), studentských stipendií, podpor v nezaměstnanosti a jiných sociálních dávek. Transferovými platbami je i případná podpora firem formou nejrozdílnějších subvencí. Typickým rysem „transferů“, jak někdy bývají transferové platby zkráceně nazývány, je skutečnost, že jejich příjemci neposkytují plátcům žádné výrobky či služby. V tomto smyslu jde o jednostranné platby, nikoliv směnu.¹⁸ Zdrojem „transferů“ jsou především příjmy státu z daní, a proto jsou transferové platby **nástrojem přerozdělení** národního důchodu. Převádějí (převod – transfer) část důchodu z jednoho místa ekonomiky na jiné.

Tím, že výši transferových plateb do výpočtu HDP nezahrnujeme, jejich hodnota ze statistiky HDP nevypadává, neboť se projeví ve složce „C“ jakožto výdaje na nákup spotřebních statků, případně jako součást „I“.

• Čistý export – NX

Měříme-li hrubý domácí produkt země prostřednictvím výdajů na nákup tohoto produktu, nemůžeme opomenout výdaje zahraničních subjektů – občanů, firem a vlád. Bez nich by byl náš výpočet neúplný. Ve statistické praxi postupujeme tak, že do HDP započteme hodnotový objem exportu (vývozu) výrobků a služeb. Zde se však dostáváme k dalšímu problému: Také některé výdaje našich domácností, firem a případně i vlády směřovaly na nákup zahraničního zboží, ať již hmotného, či nehmotného, a započítávat je do HDP by znamenalo jeho umělé nadhodnocování. Proto hodnotu importovaných (dovezených) výrobků a služeb, tzn. hodnotu importu, odečítáme od hodnoty exportu, abychom získali veličinu, vyjadřující čistý vliv zahraničně ekonomického prostředí na výši HDP dané země.

Vyjádřeno v symbolech:

$$NX = X - M$$

Výsledná hodnota NX čili **čistý export** může být kladná nebo záporná v závislosti na vztahu hodnoty celkového exportu a importu. Je-li hodnota vývozu výrobků a služeb vyšší než hodnota jejich dovozu, dochází ke zvýšení HDP. Je-li hodnota vývozu výrobků a služeb nižší než hodnota jejich dovozu, má NX zápornou hodnotu, která HDP snižuje.¹⁹

Ve statistické praxi je oddělování exportní a importní složky HDP velmi obtížné, neboť například při mezinárodní výrobní kooperaci jsou součástí exportovaných výrobků také importované komponenty. Obtížně se také měří či spíše odhaduje hodnotový objem spotřeby (včetně nákupů) českých turistů v zahraničí. Komplikací spojených s ekonomickou internacionalizací je však mnohem více.

¹⁸ Zatímco **transfer** představuje jednostranný pohyb (peněz, statků) od jednoho subjektu k druhému, představuje **transakce** oboustranný pohyb, směnu.

¹⁹ Ve statistické praxi je vztah vývozu a dovozu statků (výrobků) vyjadřován **obchodní bilancí** státu a vztah vývozu a dovozu služeb **bilancí služeb**. Obě tyto bilance jsou součástí **platební bilance**, o níž je pojednáno v samostatné kapitole.

2.3.2 Důchodová (příjmová) metoda

Nejdříve k filozofii této metody. Při použití výdajové metody k výpočtu HDP jsme vycházeli z **výdajů** činěných ekonomickými subjekty na nákup vyprodukovaných výrobků a služeb. Při použití metody důchodové vycházíme z **důchodů** (příjmů) ekonomických subjektů, které jim plynou za poskytnutí služeb **výrobních faktorů, jež tyto subjekty vlastní** a které jsou k produkci výrobků a služeb nezbytné.²⁰

V zásadě je důchodová metoda výpočtu HDP založena na součtu důchodů (příjmů) plynoucích z vlastnictví výrobních faktorů, jež byly na tvorbu HDP použity. Tyto důchody mají podobu:

- **mezd** (hrubé mzdy plus další náklady firem na práci, včetně příspěvků na sociální a zdravotní pojištění), které platí firmy;
- **úroků** (čisté úroky, tzn. rozdíl mezi úroky, které získají domácnosti a vláda, a úroky, které domácnosti a vláda zaplatí jiným subjektům);
- **zisků** (hrubý zisk firem, který se člení na dividendy akcionářů, nerozdělené zisky a daň ze zisku);
- **renty** (důchody plynoucí domácnostem z vlastnictví půdy a nemovitostí)²¹;
- **příjmů ze samozaměstnání** (všechny formy příjmů samostatně podnikajících osob – živnostníků, rolníků apod.).

Součet všech důchodů plynoucích ze služeb výrobních faktorů **nazýváme čistý domácí důchod**:

$$\text{čistý domácí důchod} = \text{mzdy} + \text{úroky} + \text{zisky} + \text{renty} + \text{příjmy ze samozaměstnání}^{22}$$

Čistý domácí důchod je menší než hrubý domácí produkt. Abychom pochopili, proč tomu tak je, představme si, že zaplatíte, nebo spíše vaši rodiče, 300 000 Kč za nový automobil. To je cena automobilu a s touto cenou pracujeme, použijeme-li k výpočtu HDP výdajovou metodu. Celá tato částka, tj. oněch 300 000 Kč, se však nestává důchodem vlastníků výrobních faktorů, jež se na produkci auta podílely. Proč?

Část ceny je tvořena daní, kterou musí prodejce odvést do státního rozpočtu. Daně, které jsou součástí ceny statků nazýváme **daněmi nepřímými**, na rozdíl od daní přímých, které jsou snímány přímo z důchodu. K nepřímým daním patří v ČR daň z přidané hodnoty a daň spotřební, k přímým daním např. daň z příjmů fyzických osob a daň z příjmů právnických osob atd.

²⁰ Tyto důchody označujeme jako prvotní na rozdíl od důchodů druhotných, které jsou výsledkem přerozdělování (redistribuce) ať již prostřednictvím státního rozpočtu, nebo systému sociálního zabezpečení.

²¹ Do příjmů rentní povahy jsou metodou odhadu zahrnovány také **imputované důchody** (imputovaná renta, imputované nájemné). Jde o důchody, které ač nemají zjevnou (explicitní) podobu, objektivně plynou domácnostem z užívání vlastního pozemku, domku či bytu. V konceptu „imputovaných důchodů“ jde o snahu zachytit při výpočtu HDP i **roční přínosy těch kapitálových statků, jež jsou užívány jejich samotnými vlastníky a nenabývají proto podoby nájemného**. Hodnota služby těchto kapitálových statků je chápána jako částka, kterou by uživatel těchto statků (pozemků, domků či bytů) museli platit, kdyby tyto nebyly jejich vlastní.

²² Jde v podstatě o **souhrnný** důchod plynoucí ze služeb výrobních faktorů vlastněných a používaných samostatně výdělečně činnými osobami. Oddělení jednotlivých složek důchodu z hlediska jejich souvztáhnosti s konkrétními výrobními faktory (práci, kapitálem, půdou) by bylo velmi obtížné, neboť všechny faktory jsou zde využívány současně a v propojenosti.

Část ceny připadá na obnovu zařízení, které bylo použito k výrobě automobilu a které se během výrobního procesu opotřebovávalo. Jak již víme, nazýváme proces opotřebovávání fixního kapitálu, a tudíž proces snižování jeho hodnoty (tzv. odepisování) **amortizací**. Postupně amortizované (odepisované) zařízení musí být po určité době nahrazeno novým. Kupuje se za prostředky z **amortizačního fondu**, v němž se postupně shromažďují částky odpovídající příslušnému opotřebení a jež jsou součástí ceny.

Co z příkladu vyplývá? Souhrn důchodů (příjmů) je nižší než HDP, neboť podoby příjmů vlastníků výrobních faktorů nenabývá ta část HDP, která je odčerpávána v podobě nepřímých daní do státního rozpočtu a do amortizačních fondů. Při výpočtu HDP důchodovou (příjmovou) metodou proto musíme k čistému domácímu důchodu přičítat:

- a) nepřímé daně,
- b) amortizaci.

To jsou totiž položky, které nám při pouhém součtu důchodů ze zorného pole vypadly. To znamená, že:

$$\text{hrubý domácí produkt} = \text{čistý domácí důchod} + \text{nepřímé daně} + \text{amortizace}$$

V souladu s tím, co jsme uvedli v souvislosti s vysvětlováním investičního komponentu výdajové metody, můžeme také napsat, že:

$$\text{čistý domácí produkt} = \text{čistý domácí důchod} + \text{nepřímé daně}, \text{ anebo}$$

$$\text{čistý domácí produkt} = \text{hrubý domácí produkt} - \text{amortizace}$$

Dopřesnění vynucené existencí nepřímých daní a amortizace nemění základní logiku rovnosti HDP vypočítaného důchodovou a výdajovou metodou: V zásadě jsou důchody vlastníků výrobních faktorů, jež produkt vytvořily, stejnou částkou, která byla jinými subjekty vynaložena na nákup tohoto produktu.

2.3.3 Produkční (výrobní) metoda

Máme-li se seznámit s podstatou této metody výpočtu celkového produktu, musíme si nejdříve osvojit pojem „hodnota přidaná zpracováním“, případně jeho synonymum „přidaná hodnota“.

Přidaná hodnota je hodnota, kterou jednotliví výrobci postupně v průběhu výrobního procesu přidávají svým úsilím k hodnotě nakupovaných surovin, polotovarů a služeb. Pro ekonoma není produkce statku ukončena, dokud se produkt nedostane ke spotřebiteli. Proto do hodnoty produktu započítáváme hodnotu přidanou všemi články výrobního řetězce. Představme si například výrobu chleba a jeho cestu ke spotřebiteli. Hodnota je postupně přidávána pěstitelem obilí, mlynářem, pekařem, přepravcem a obchodníkem. Cena finálního statku, v tomto případě chleba, je součtem hodnot postupně přidávaných v jednotlivých etapách výrobní vertikály. Jiný hodnotový řetězec je naznačen v ilustračním příkladu obsaženém v tab. 2.1, v němž předpokládáme, že jednotlivé operace jsou prováděny samostatnými firmami a že jimi přidaná hodnota je vyjádřena v USD.

Tab. 2.1 Ilustrace „přidané hodnoty“ (4 stadia výroby galonu benzínu)

Stadium produkce	Hodnota nakupovaného meziprojektu	Přidaná hodnota	Hodnota prodeje (ceny prodejů)
těžba (čerpání ropy)	–	0,50	0,50
rafinace	0,50	0,25	0,75
přeprava lodí	0,75	0,15	0,90
maloobchodní prodej v čerpací stanici	0,90	0,10	1,00
přidaná hodnota – celkem	–	1,00	–

Poznámka: 1 galon = 3,785 litru (USA)

V praxi přidanou hodnotu zjišťujeme tak, že od příjmu z prodeje daného produktu odečteme náklady na zakoupení vstupů (surovin, materiálů, paliv, polotovarů, služeb) nezbytných k výrobě tohoto produktu.

Sečteme-li hodnoty přidané všemi firmami v ekonomice, dostaneme hodnotu všech finálních produktů, tzn. hodnotu hrubého domácího produktu. Je logické, že HDP vypočítaný sumarizací přidaných hodnot se musí v zásadě rovnat HDP vypočítanému jako součet cen finálních statků. Proto se také v tabulce uvedený součet přidaných hodnot rovná prodejní ceně benzínu.

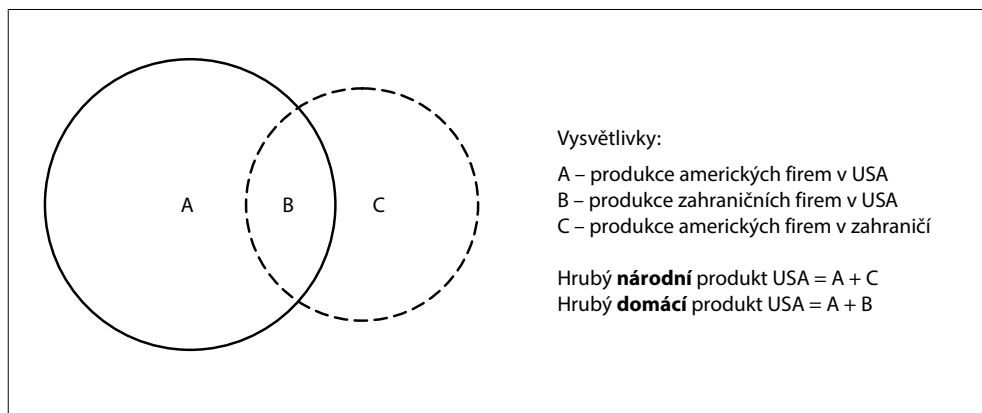
2.4 Rozdíl mezi „domácím“ a „národním“ produktem

Připomeňme si definici hrubého domácího produktu: HDP je suma peněžních hodnot finálních výrobků a služeb, které byly během jednoho roku vyprodukovány výrobními faktory na území dané země. Všimněme si, že HDP je definován **bez ohledu na vlastnictví výrobních faktorů** a že je zde rozhodující geografický (územní) princip. Jde tedy o produkci vyrobenou na teritoriu dané země **jak domácími, tak zahraničními firmami**.

V soudobém zmezinárodněm světovém hospodářství dochází k významným mezinárodním přesunům pohyblivých výrobních faktorů – kapitálu a práce. V důsledku toho je vlastnická a geografická struktura výrobních faktorů země poněkud složitější. Část výrobních faktorů na jejím území patří zahraničním vlastníkům, na druhé straně část faktorů vlastněných občany dané země působí v zahraničí. Situace České republiky je v tomto směru poněkud asymetrická, neboť česká vlastnická pozice v zahraničí je zatím slabá.

Celkovou produkci země s přihlédnutím k vlastnictví výrobních faktorů vyjadřuje hrubý národní produkt. HNP představuje celkovou produkci, vyrobenou v průběhu jednoho roku národními firmami a pracovními silami příslušné země, ať již v zemi samé nebo v zahraničí. To znamená, že pokud bychom chtěli z ukazatele HDP dané země získat ukazatel HNP, museli bychom od jejího HDP odečíst tu část produkce, která je výsledkem činnosti zahraničních firem a zahraničních pracovníků. Naopak přičíst bychom museli produkci, která byla v zahraničí vytvořena firmami a pracovníky země, jejíž HNP chceme vypočítat.

Prakticky je rozdíl mezi domácím a národním produktem představován rozdílem mezi sumou důchodů převáděných ze zahraničí a naopak. Schematicky je vztah mezi HDP a HNP ilustrován v obr. 2.1.

Obr. 2.1 Vztah hrubého domácího a národního produktu USA (ilustrační schéma)

Vedle hrubého národního produktu se můžeme setkat i s veličinou „čistý národní produkt“. Rozdíl mezi oběma veličinami je stejný, jako u hrubého a čistého domácího produktu. HNP na rozdíl od čistého národního produktu zahrnuje i obnovovací investice (amortizaci).

2.5 Některá omezení při výpočtu makroekonomických agregátů

Zavedení makroekonomických agregátů umožnilo měřit produkční a spotřební potenciál jednotlivých národních ekonomik a kvantifikovat ekonomickou teorii. Mělo pro ekonomii podobný význam, jaký mělo v geografii „zavedení“ poledníků a rovnoběžek, v chemii Mendělejevovy soustavy prvků nebo v botanice Linného klasifikačního systému. Přes velký přínos systému národních účtů pro teoretickou a praktickou ekonomii nelze přehlédnout, že používané ukazatele nejsou dokonalé a obsahují některé nepřesnosti. Poukážeme na některé z nich.

Problém stínové ekonomiky

Říká se jí také ekonomika „neoficiální“, „podzemní“, „druhá“, „skrytá“, „podpovrchová“, „neformální“ apod. Za stínovou je označována ta část ekonomiky, jejíž činnost je zatajována a která se vymyká státnímu usměrňování a zdaňování. S tím souvisí pro nás důležitá skutečnost, že totiž tento sektor ekonomiky není podchycen nebo je podchycen jen nepřesně, ve statistikách HDP. Hospodářská politika vycházející z nepřesných statistik má nižší užitečnost.

Stínová ekonomika představuje konglomerát nejrůznějších pololegálních a nelegálních hospodářských činností, které prolínají celým hospodářským životem země. Může jít o nehlášenou, neregistrovanou výrobu vyhýbající se daním, zaměstnávání ilegálních přistěhovalců (využívání jejich tísnivé situace, neplacení jejich povinného zdravotního a sociálního pojištění), ilegální výrobu nebo dovoz lihovin, neregistrované služby (protislužby, práce „načerno“ – melouchy, fušky), „černý“ obchod s ukradeným zbožím, prostituci, výrobu a prodej drog, pašování tabáku, vybírání „výpalného“ atd. Někdy bývá rozlišována šedá a černá ekonomika ve snaze rozlišit činnosti méně škodlivé nebo svým

způsobem dokonce přínosné od činností vyložené společensky destruktivních. Nelegální nebo na hranici legality a nelegality konané, avšak produktivní činnosti jsou označovány jako „šedá ekonomika“, zatímco vyložené kriminální aktivity snižující společenský blahobyt jsou považovány za „černou ekonomiku“.

Stínová ekonomika je velmi rozšířeným problémem, který do důsledků nevyřešila žádná vláda. Stínové ekonomiky představují značnou část celkové ekonomické aktivity zemí. Nikdo však neví, jaká je jejich „dolarová“ či „korunová“ hodnota. Existují jen hrubé odhady, dle nichž příjmy stínové ekonomiky odpovídají například v Řecku 30 % hodnoty řeckého HDP. Analogické odhady činí pro Itálii 20 %, Německo 9 %, země bývalého Sovětského svazu 40 % či Česko 15 %.

Je skutečností, že bez stínové ekonomiky by nebyla část nově vytvořené hodnoty vytvořena. Nezapomeňme, že do stínové ekonomiky patří řada užitečných aktivit, např. práce instalatéra, který opravuje vodovodní potrubí svému zákazníkovi, od kterého přijímá mzdu za vykonanou práci, aniž však tuto platbu deklaruje jako příjem ve svém daňovém přiznání. Z jiných hledisek, včetně hlediska etického, je však stínová ekonomika škodlivá a ekonomicky nebezpečná, neboť může podněcovat destruktivní cyklus. Transakce uskutečněné v rámci stínové ekonomiky se vymykají zdanění, v důsledku čehož jsou daňové výnosy státu nižší, než by to odpovídalo souhrnné ekonomické aktivitě a potřebám rozvoje infrastruktury a veřejných služeb. Daňové úniky a v důsledku toho nedostatečná daňová základna tlačí vlády ke zvyšování daňové zátěže „zdravé ekonomiky“, což dále podněcuje únik ekonomických aktivit do stínové ekonomiky a tím způsobuje další omezování rozpočtových zdrojů veřejného sektoru.

V posledních letech zesílila snaha započítávat přínos „šedé“ složky stínové ekonomiky k tvorbě HDP odhadem. Také Český statistický úřad k této praxi přistoupil a promítá odhad podílu tzv. statisticky nezachyceného růstu do údajů o HDP. Do jeho výpočtu se tak zahrnuje oblast prostituce, pašování a prodej drog.

Jedna z metod používaných při odhadech rozsahu stínové ekonomiky je založena na srovnání růstového trendu oficiálně počítaného HDP a vývoje spotřeby energií, přičemž se předpokládá, že roste-li HDP, roste i energetická spotřeba. V případě, že se růst HDP zpomalí nebo zastaví, přičemž růst spotřeby energií pokračuje původním nebo dokonce zrychleným tempem, je možné z odklonu obou vývojových linií usuzovat o míře nárůstu stínové ekonomiky (která je spotřebitelem energií). Tato metoda i další metody odhadu jsou velmi nepřesné.

Práce v domácnosti

Za projev nepřesnosti makroekonomických agregátů bývá někdy považována i skutečnost, že jejich výpočet opomíjí práce v domácnosti, jako jsou úklid, praní, vaření, výchova dětí, péče o staré a nemocné členy rodiny, svépomocné stavební práce apod.²³ Poukazuje se přitom na mimořádně velký význam těchto činností pro život společnosti. Feministické hnutí navíc spatřuje v tomto „selhání“ statistiky projev pokračující diskriminace žen, neboť přibližně dvě třetiny domácích prací vykonávají ženy. Poukazuje se také na to, že ekonomickou teorii, z níž statistika vychází, tvořili pouze muži. Opomíjení zmíněných

²³ Např. nedělní oběd uvařený doma se do HDP (s výjimkou ingrediencí koupených v obchodě) nezapočítává. Jakmile bychom však šli do restaurace, byl by do HDP započítán. Podobně, kdybychom si sami vymalovali byt, vstoupí do výpočtu HDP pouze použité zakoupené materiály, nikoliv však naše práce.